

Het KiVa-antipestprogramma

Pesten los je op in de groep

In de Beter Begeleiden Digitaal van maart dit jaar stond een artikel van de Vakgroep sociologie van de Rijksuniversiteit Groningen over het Finse antipestprogramma KiVa. Hierin werd gedetailleerd ingegaan op alle aspecten en technieken van dit antipestprogramma. In onderstaand artikel wordt dieper ingegaan op de achtergronden van KiVa.

Tekst: René Veenstra en Gijs Huitsing

Jean Sibelius... Aki Kaurismäki... Lordi... Moomin... Kimi Raikkönen... Jari Litmanen... Er zullen weinig Nederlanders zijn die weten wie al deze Finse beroemdheden zijn. Wat echter wel algemeen bekend is over Finland, is dat de regering veel investeert in onderzoek en onderwijs. In de ranglijsten die de OECD maakt met de prestaties van leerlingen in verschillende landen, scoort Finland steevast hoog. Of het nu om taal, rekenen of natuurwetenschappen gaat, Finland hoort bij de besten van de wereld. Daarmee is Finland steeds meer een gidsland geworden voor andere landen die het ook beter willen doen in het onderwijs.

Het valt echter te hopen dat bestuurders die naar Finland vliegen niet alleen iets horen over de goede onderwijsprestaties, maar ook over het beste antipestprogramma ter wereld: KiVa.

Kenmerkend aan KiVa is dat pesten als een groepsproces wordt gezien. De groep vormt het probleem maar biedt ook mogelijkheden tot oplossing. Daartoe moeten er wel positieve normen in de klas worden gecreëerd. Leerkrachten kunnen daarbij als rolmodel dienen en tegenwicht bieden als populaire leerlingen pesten leuk vinden. Op scholen waar de norm omslaat, profiteren alle leerlingen ervan: ze gaan met meer plezier naar school en vinden hun leerkrachten beter.

Leuke school tegen pesten

KiVa is het Finse woord voor leuk en is ook een acroniem voor 'leuke school tegen pesten'. Het programma is ontwikkeld door de onderzoeksgroep van Christina Salmivalli, hoogleraar aan de Universiteit van Turku. Sinds 2007 werken Finse scholen met het programma. Aanvankelijk op kleine schaal, omdat via een experimenteel design eerst moest worden vastgesteld of KiVa werkte of niet. Aan het experiment deden 78 scholen mee waarvan na loting de helft met

KiVa ging werken en de andere helft op de oude voet doorging. Na een jaar werden de uitkomsten van beide groepen vergeleken en bleek dat het pesten op KiVa-scholen met 30-40 procent was verminderd. Ook bleek dat als KiVa-leerkrachten het pesten vrijwel zonder uitzondering goed wisten op te lossen als ze signaleerden of een melding kregen dat er werd gepest. Verder bleken het welzijn, de motivatie en zelfs de prestaties van leerlingen toe te nemen.

In Finland is KiVa zo'n groot succes dat intussen 90 procent van de scholen meedoet. Internationaal wordt het programma ook geroemd: in 2009 won KiVa de 'European Crime Prevention Award' en in 2012 de 'Policy Award' van de Society for Research on Adolescence.

Nederland

KiVa is intussen in verscheidene talen beschikbaar en op kleine schaal wordt het op diverse plekken uitgetoet. Dankzij het programma OnderwijsBewijs van het Ministerie van Onderwijs is Nederland na Finland het eerste land waar het programma grondig wordt geëvalueerd. Doordat het programma in Finland een succes is, is de verwachting dat het in Nederland ook zal werken. Via een experimenteel design zal eerst wel worden onderzocht of dat ook daadwerkelijk het geval is. Om KiVa zo goed mogelijk op te zetten, is de Rijksuniversiteit Groningen gaan samenwerken met enkele schoolbegeleidingsdiensten (Cedin, JAS, Timpaan) en het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum.

Dagelijks worden ongeveer honderdduizend kinderen in Nederland gepest. Pesten is een complex groepsprobleem. Het is een vorm van agressie waarbij door één of meer personen een ander schade wordt toegebracht. Kenmerkend aan pesten is dat het bewust en stelselmatig gebeurt, dat de macht ongelijk verdeeld is en dat het slachtoffer zich meestal niet kan verdedigen.

Het onderscheid tussen pesten en plagen is soms moeilijk te maken. Plagen vindt echter incidenteel plaats en beide partijen zijn aan elkaar gewaagd of zelfs vrienden van elkaar. In tegenstelling tot plagen heeft pesten ernstige gevolgen voor de slachtoffers, de pesters en vaak ook de toeschouwers.

Verschillende vormen

Pesten kan op verschillende manieren gebeuren. De meest voorkomende vormen van pestgedrag zijn: verbaal (schelden, narroepen, imiteren, belachelijk maken of uitlachen); fysiek (spugen, schoppen, slaan of knijpen); materieel (spullen stukmaken, afpakken of verstopten); relationeel (iemand uitsluiten, er over roddelen, of geruchten verspreiden); digitaal (belastend materiaal zoals filmpjes of foto's op internet plaatsten of via mobieltjes versturen).

Als een leerkracht zegt: 'Bij mij in de klas wordt niet gepest', dan kan dat goed kloppen. Slechts 10 procent van de leerlingen geeft aan dat ze worden gepest als de leerkracht in de klas is. Het gebeurt veel en veel vaker als de leerkracht er niet bij is, bijvoorbeeld op het schoolplein, tijdens het overblijven of als de leerkracht even de klas uit gaat.

Groepsproces

KiVa is gebaseerd op twee theoretische inzichten. Allereerst de rolbenadering bij pesten. Pesten wordt gezien als een groepsproces, waarbij een pester het initiatief neemt om anderen te pesten, maar assistenten vaak actief meepesten en versterkers de pester aanmoedigen. Slachtoffers staan er vaak alleen voor, tenzij er verdedigers zijn die voor hen opkomen en het pesten proberen te stoppen. Veel kinderen blijven echter buitenstaander: ze weten van het pesten maar grijpen niet in, bijvoorbeeld omdat ze bang zijn een volgend slachtoffer te worden.

Om vast te stellen wie door wie wordt gepest, wie versterkers en assistenten zijn en wie door wie wordt verdedigd, kan het nuttig zijn om een netwerkanalyse te doen. Scholen kunnen daartoe gebruik maken van de website www.sociaalnetwerkadvies.nl. Dat kan scholen helpen beter zicht te krijgen op pesten, omdat leerkrachten vaak maar een kwart van het pesten opmerken. Heimelijke vormen van pesten, zoals buitensluiten, leugens verspreiden of digitaal pesten blijven vaak onopgemerkt. Klasgenoten komen ook minder vaak op verborgen slachtoffers.

Populariteit

Daarnaast gaat KiVa uit van de goede sociale positie die pesters doorgaans hebben. In een groep kunnen pesters gebruik maken van hun populariteit en zullen ze zich vaak willen manifesteren. Door de steun van meelopers en de passiviteit van buitenstaanders staan pesters veel sterker dan slachtoffers. Dit is iets dat KiVa probeert te veranderen. KiVa moet er toe leiden dat er een positieve verandering optreedt in het gedrag van klasgenoten. Het doel is om buitenstaanders en leerkrachten te laten zien dat ze tegen pesten zijn en slachtoffers steunen. Dit kan ertoe leiden dat de opbrengst voor pesters en daarmee samenhangend hun motivatie om te pesten, vermindert.

Preventief én curatief

Het succes van KiVa is te danken aan talrijke componenten. Deze zijn zowel preventief (bedoeld voor alle leerlingen) als curatief (er wordt ingegrepen als een pestincident zich voordoet). De preventieve componenten van KiVa bestaan onder meer uit tien lessen van elk negentig minuten. De lessen worden vooralsnog alleen gegeven door leerkrachten van de groepen 5 en 6 van het basisonderwijs. Onderzoek heeft uitgewezen dat de lessen in deze groepen het effectiefst zijn. De lessen gaan onder meer over respectvol gedrag tegenover anderen, het functioneren in een groep en pesten.

Een aanvulling op de lessen is het KiVa-computerspel. In dit spel kunnen leerlingen rondlopen in een virtuele school en oefenen om pesten te herkennen en tegen te gaan. Het voornaamste doel van de lessen is om de leerlingen zover te krijgen dat ze slachtoffers gaan steunen en proberen de pester te stimuleren om met het pesten te stoppen. Het aanpakken van pesten werkt alléén als de hele groep zich verantwoordelijk voor elkaar voelt en als er in het gedrag van alle groepsleden verandering plaatsvindt.

KiVa training

Om de scholen te helpen met het opzetten van KiVa is er een gerichte training voor en begeleiding van leerkrachten en schoolmedewerkers, zodat ze kunnen fungeren als daadkrachtig rolmodel voor leerlingen. Een aantal medewerkers wordt extra getraind om plaats te nemen in het zogeheten KiVa-team. Leerkrachten, ouders en leerlingen kunnen gevallen melden bij het KiVa-team. Als er een melding van pesten wordt gedaan, wordt eerst uitgezocht of het daadwerkelijk om pesten gaat. Wanneer er sprake blijkt te zijn van een pestsituatie, probeert het KiVa-team het pestprobleem op te lossen.

KiVa-teamleden houden gesprekken met individuele leerlingen en met groepjes van leerlingen. Zo wordt een steungroep voor het slachtoffer gevormd. Bij deze steungroep worden ook kinderen betrokken die niet aan het pesten mee hebben gedaan, maar die wel een belangrijke rol kunnen spelen om het te stoppen. In de groep worden afspraken gemaakt over hoe iedereen zijn of haar gedrag gaat veranderen, zodat de situatie voor het slachtoffer verbetert. Op deze gesprekken volgt altijd een tweede gesprek om er zeker van te zijn dat het pesten daadwerkelijk is gestopt.

KiVa-scholen

In Nederland wordt KiVa sinds augustus 2012 door 70 basisscholen gebruikt. Deze scholen zijn de interventiescholen. Daarnaast zijn er nog 35 controlescholen die nog twee jaar op de oude voet doorgaan. In 2014 zullen zij echter ook de training en het materiaal krijgen. Scholen die belangstelling hebben om met KiVa pesten tegen te gaan, kunnen zich aanmelden via www.kivaschool.nl.

Tot slot

in de Nederlandse taal zijn er enkele woorden afkomstig uit het Fins. De bekendste is sauna en een andere is salmiak. De hoop is dat KiVa de standaard wordt in het aanpakken van pesten en dat dit Finse woord over niet al te lange tijd ook is ingeburgerd.

Aanbevolen literatuur:

Frits Goossens, Marjolijn Vermande & Matty van der Meulen (red.) (2012), Pesten op school: Achtergronden en interventies. Amsterdam: Boom|Lemma.

René Veenstra is hoogleraar sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en onderzoeker aan het interuniversitaire ICS. Hij is de coördinator van KiVa in Nederland. Daarnaast zit hij in de redactie van de 'Journal of Research on Adolescence'.

Gijs Huitsing is promovendus bij de Rijksuniversiteit Groningen en het ICS. Daarnaast heeft hij de website sociaalnetwerkadvis.nl opgericht.